Is-Silta tal-Evanġelju tal-Festa ta' San Ġiljan (Mt 25, 31-46)

REV. DR MARTIN MICALLEF OFM Cap.
S.Th.B., M.S. Th. (Oxon), S. Th. Dw.

INTRODUZZJONI

Is-silta tal-Evanġelju li tiġi pproklamata fil-jum tal-festa ta' San Ġiljan hija waħda mill-aktar siltiet qawwija li nsibu fit-Testment il-Ġdid, silta li jirrakkuntaha biss l-Evanġelista San Mattew, Mt 25,31-46. L-istudjużi tal-Evanġelju mhux kollha jaqblu fuq jekk fil-fatt għandniex inqisu din is-silta fil-kategorija ta' parabbola. Fost l-istudjużi li jinkludu Mt 25,31-46 fost il-parabboli ta' Ġesù, insibu lil Joachim Jeremias[1] u Jan Lambrecht.[2] Studjużi oħra, imbagħad, iħallu din is-silta barra fl-istudji tagħhom tal-parabboli filwaqt li jippreferu jsejħulha [illegible] apokalittiku' minħabba li ħafna drabi l-parabboli ta' Ġesù jibdew b'xeni [illegible] meħudin mill-ħajja ta' kuljum.[3] Oħrajn isejħulha 'diskors revelatorju [illegible] pitturi b'kuluri jgħammxu u b'temi qawwija.'[4] Mingħajr ma nidħlu fid-dibattitu ta' din il-kwestjoni,[5] ser nippruvaw nikkonċentraw fuq il-mistoqsijiet l-aktar interessanti fuq dak li Ġesù jew l-Evanġelista San Mattew seta' kien ried ifisser f'dan it-test li għall-konvenjenza sejrin insejħulu *parabbola*.

XENARJU APOKALITTIKU

Mt 25,31-46 hija l-konklużjoni tal-ħames u l-aħħar diskors ta' Ġesù fl-Evanġelju skont San Mattew, imsejjaħ bħala 'id-Diskors Eskatoloġiku' jew 'Apokalittiku' (Mt 24-25) indirizzat lid-dixxipli ta' Ġesù biss.[6] Dan id-diskors nistgħu naqsmuh f'partijiet iżgħar. Għandna t-tħabbira tal-qerda ta' Ġerusalemm (24,1-2). Imbagħad insibu serje ta' sentenzi ta' Ġesù fuq sinjali li jidhru qabel it-Tmiem (24,3-8), fuq il-persekuzzjoni (24,9-14), il-profanazzjoni tat-Tempju (24,15-22), it-twissijiet kontra Profeti Foloz (24,23-28), il-miġja ta' Bin il-bniedem (24,29-31), is-sentenzi fuq is-siġra tat-Tin (24,32-36), is-sentenzi fuq żmien [illegible] u t-twissija biex nishru (24,36-44), il-parabbola tal-qaddej fidil u għaqli (24,45-51), il-parabbola tal-għaxar xebbiet (25,1-13) u l-parabbola tat-talenti (25,14-30).

Huwa proprju hawn f'25,31 li niltaqgħu mas-silta tagħna li tiftaħ b'xenarju tal-ġudizzju tal-aħħar. Ix-xena tiġi ppreżentata bħala proċess ġuridiku, bit-tron li minn fuqu l-imħallef jifred il-ġusti mill-ħżiena, sakemm fl-aħħar jgħaddi s-sentenza, lil dawk li jiġu kkundannati u lil dawk li nstabu li kienu ġusti. L-istruttura tal-parti ċentrali ta' din is-silta tirrifletti struttura meqjusa: l-għoti tas-sentenza fil-vv.34.41; ir-raġunijiet li fuqhom tingħata s-sentenza fil-vv.35-36.42-43; it-talba ta' kjarifikazzjoni jew oġġezzjoni min-naħa ta' dawk li jirċievu s-sentenza fil-vv.37-39.33, u l-ispjega tas-sentenza fil-vv.40.45.

Fil-bidu tal-parabbola niltaqgħu ma' Bin il-bniedem li joqgħod bilqegħda fuq it-tron glorjuż tiegħu u "l-anġli kollha miegħu" huma preżenti. Din il-frażi tfakkarna f'dak li naqraw f'Żak 14,5 (LXX) li titkellem fuq il-miġja tal-Mulej mal-qaddisin kollha tiegħu. Bin il-bniedem hu fiċ-ċentru ta' din ix-xena u miegħu hemm ukoll "l-anġli kollha miegħu" (25,31), frażi li nsibuha ukoll f'24,31.

Ix-xena mhux biss tfakkarna f'testi apokalittiċi oħra li fihom insibu lil Bin il-bniedem bilqegħda fuq tron,[7] imma ukoll f'żewġ testi oħra mill-istess Evanġelju li fihom insibu rabta bejn it-tron ta' Bin il-bniedem u l-ġudizzju. Hekk naqraw f'Mt 16,27: "Għax Bin il-bniedem għandu jiġi fil-glorja ta' Missieru flimkien mal-anġli tiegħu..." Imbagħad f'19,28 naqraw: "Tassew ngħidilkom, intom li ġejtu warajja, fid-dinja l-ġdida, meta Bin il-bniedem joqgħod fuq it-tron glorjuż tiegħu, intom ukoll toqogħdu fuq it-tnax-il tron u tagħmlu ħaqq mit-tnax-il tribù ta' Iżrael."

Tajjeb ninnutaw li għalkemm din is-silta hija l-konklużjoni tal-ħames u l-aħħar diskors ta' Ġesù li jispiċċa b'nota ta' ġudizzju, din mhijiex nota unika. Fil-fatt, San Mattew għażel li jagħlaq kull wieħed minn dawn il-ħames diskorsi ta' Ġesù fuq din l-istess nota ta' ġudizzju li diġà niltaqgħu magħha f'3,7-12 fil-kundanna li Ġwanni l-Battista jgħaddi fuq il-Fariżej u s-Sadduċej li marru għall-magħmudija tiegħu.

Minħabba li f'Mt 25,31 Bin il-bniedem hu "bilqegħda" [bil-Grieg: *kathisei*][8] fuq it-tron, allura dan il-personaġġ hu ppreżentat bħala sultan [bil-Grieg: *Basileus*], it-titlu mogħti lilu aktar tard fil-v.34. Is-soltu dan it-titlu ta' 'Sultan' hu simbolu ta' Alla,[9] imma hawnhekk jirreferi b'mod ċar għal

San Mattew, l-Evanġelista li jagħtina s-silta li qed nitkellmu dwarha, u li tintuża' fil-liturġija tal-festa ta' San Ġiljan. L-anġlu huwa s-simbolu ta' dan l-Evanġelista.

Bin il-bniedem.[10] Mhux biss, imma referenzi oħra f'din il-parabbola, bħal, 'glorja', 'l-anġli tiegħu', 'tron' is-soltu jintrabtu ma' Alla, imma issa hawnhekk qed jiġu trasferiti għal Bin il-bniedem. F'ċertu sens, mela, l-Evanġelju skont San Mattew, jispiċċa minn fejn jibda l-Evanġelju skont San Ġwann.[11]

It-titlu ta' Ġesù bħala 'Sultan' mhuwiex l-uniku wieħed mogħti lilu f'din il-parabbola. Meta naqraw din is-silta mill-bidu sal-aħħar ninnutaw li hemm numru ta' titli Kristoloġiċi importanti li niltaqgħu magħhom matul l-Evanġelju kollu ta' San Mattew, imma li bħal donnu jiltaqgħu flimkien f'din ix-xena tal-ġudizzju.

Fil-fatt, it-titlu ta' Ġesù bħala 'Sultan' nistgħu ngħidu li jiġbor fih żewġ titli oħra Kristoloġiċi li niltaqgħu magħhom fil-ġeneoloġija ta' Ġesù, fejn allura sa mill-ewwel vers ta' dan l-Evanġelju Ġesù jiġi ppreżentat bħala 'Messija/Kristu' [bil-Grieg: *Kristos*] u 'bin David' [bil-Grieg: *hiou David*] (1,1).[12]

F'din il-parabbola, Ġesù hu msejjaħ ukoll 'Bin il-bniedem' [bil-Grieg: *ho ħious tou anthropou*] (25,31) li għandu lil Alla bħala Missieru (v.34).[13] Dan ma jeskludiex allura li hawnhekk għandna ukoll it-titlu Kristoloġiku ta' 'Bin Alla' li hu titlu importanti ħafna fit-teoloġija ta' San Mattew.[14]

Flimkien ma' dawn, is-silta ssejjaħ lil Ġesù 'Mulej' [bil-Grieg: *Kyrios*] (vv.37.44).[15] "Il-Mulej" isir ukoll ir-ragħaj messjaniku li għandu mħabba kbira lejn in-nagħaġ tiegħu. Diġà fir-rakkonti tat-twelid, Ġesù hu muri lilna bħala sultan-ragħaj permezz tal-profezija ta' Mikea: "U int, Betlehem, art ta' Ġuda, ma int xejn l-iżgħar fost il-bliet il-kbar ta' Ġuda, għax minnek joħroġ mexxej li

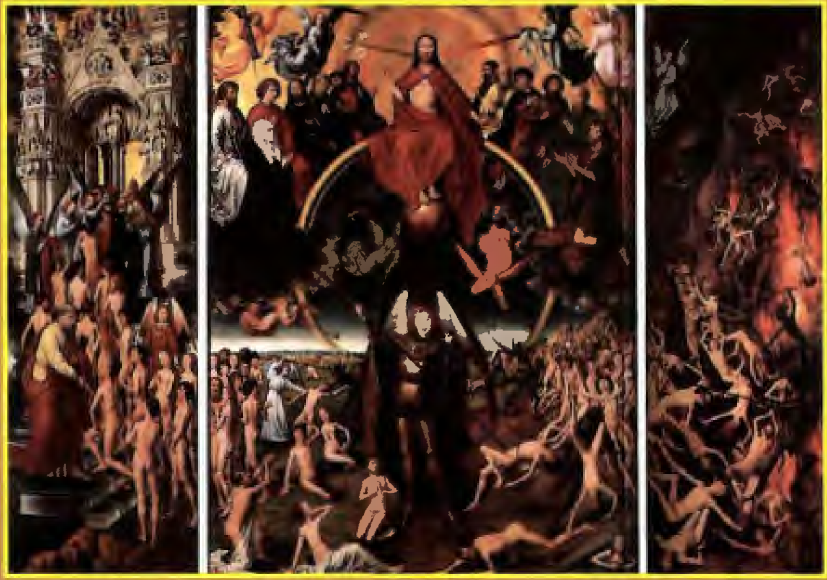

...bwit ...maniż ... bit- ...ZZJU ...għol ... 1467 u ... jn- ... Naz- ... Gdansk, ... Polonja.

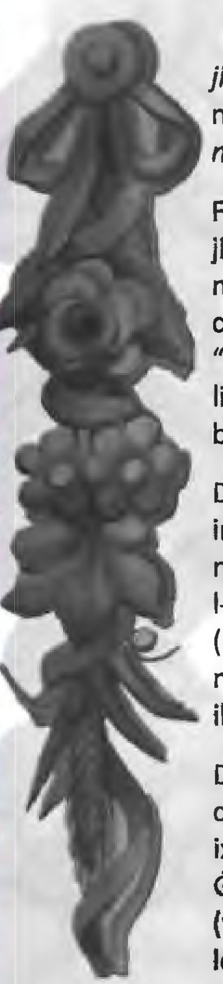

jirgħa l-poplu tiegħi Iżrael" (Mt 2,6 - Mik 5,2). Fil-ministeru ta' Ġesù imbagħad naqraw kif hu "ra n-nies u tħassarhom, għax kienu mdejqa u mitluqa *bħal nagħaġ bla ragħaj*" (9,36).

Fit-tagħlim tiegħu Ġesù jagħmel ukoll użu mit-tixbiha tar-ragħaj meta jirrakkonta l-parabbola ta' wieħed li jkollu mitt nagħġa u tintiliflu waħda minnhom (ara Mt 18,12-14). Filwaqt li fl-aħħar ċena, nerġgħu niltaqgħu ma' din it-tixbiha meta Ġesù jħabbar dak li kien ser jiġri mid-dixxipli fl-arrest tiegħu: "Nidrob ir-ragħaj, u n-nagħaġ tal-merħla jitferrxu" (26,31). Imbagħad fis-silta li qegħdin nitkellmu minnha, Mt 25, 31-46 Ġesù bħala r-ragħaj, jiġi ppreżentat bħala mħallef, dak li għandu s-setgħa li jifred in-nagħaġ mill-mogħoż.

Dan ifisser li Ġesù mhux biss huwa l-imħallef li jwettaq din is-separazzjoni imma ukoll huwa "dak li għandu jiġi" (v.31), titlu mogħti lil Ġesù matul in-narrattiva tal-Evanġelju. Hekk, per eżempju, jistaqsu l-messaġġiera ta' Ġwanni l-Battista lil Ġesù: "Inti huwa *dak li għandu jiġi*, jew nistennew lil ħaddieħor" (11,3), filwaqt li fid-Diskors Eskatoloġiku, Ġesù nnifsu jgħid: "Ngħidilkom, m'intomx se terġgħu tarawni minn issa sa ma tgħidu: 'Imbierek *min ġej* f'isem il-Mulej'" (23,39).

Din il-figura ta' Ġesù bħala dak li għandu jiġi hija antiċipata permezz ta' figuri differenti li jissemmew fil-parabboli li nsibuhom irrakkuntati eżattament qabel ix-xena li qegħdin nitħaddtu minnha, jiġifieri, Mt 25, 31-46. Hekk hu ppreżentat Ġesù f'24,30 bħala *Bin il-bniedem li għad irid jiġi* "b'qawwa u glorja kbira" (v.30). F'24,43 niltaqgħu ma' "sid id-dar" illi kieku jkun jaf "f'liema sahra tal-lejl se jiġi l-ħalliel, kien jishar u ma jħallix min jinfidlu l-ħitan ta' daru."

Fil-versi ta' wara mbagħad, 24, 45-51, Ġesù hu mxebbaħ ma' "sid" li jqiegħed lill-qaddej tiegħu fuq nies oħra biex jagħtihom jieklu fil-ħin. Fil-parabbola ta' wara, dak li għandu jiġi hu msejjaħ "għarus" li għaxar xebbiet ħarġu jistennewh bl-imsiebaħ tagħhom (25, 1,13), filwaqt li fl-aħħar parabbola, imbagħad, hu mxebbaħ ma' "wieħed li kien se jsiefer u sejjaħ lill-qaddejja tiegħu u ħallielhom ġidu f'idejhom" (25,14) u wara li ġie lura sejħilhom biex jara x'għamlu b'dan il-ġid tiegħu.

Meta nqisu dawn it-titli kollha, nistgħu mela ngħidu li x-xena li nsibu f'Mt 25, 31-46 hija kollha kemm hi Kristoloġika.

IL-ĠNUS KOLLHA

Il-Kristoloġija li tiddomina Mt 25,31-46 iżda titħallat sewwa mal-antropoloġija. Ix-xena tal-ġudizzju f'din is-silta hija ppreżentata permezz tat-tixbiha ta' ragħaj li jifred in-nagħaġ mill-mogħoż. 'Nagħaġ' hija kelma li tintuża spiss għall-poplu ta' Alla fit-Testment il-Qadim u f'kitbiet Lhud,[16] imma mhux il-kelma 'mogħoż', għalkemm din il-kelma hawn m'għandniex neħduha bħala waħda li għandha

tifsira negattiva. Fil-fatt, fi żmien Ġesù, kemm in-nagħaġ kif ukoll il-mogħoż, kienu jiswew – għalkemm in-nagħaġ kienu jiswew aktar - u kienu jitħallew jirgħu flimkien.[17]

Il-ħsieb huma tal-fehma li dawn kienu jiġu mifrudin bil-lejl minħabba li l-mogħoż kienu jħossu aktar ksieħ u għalhekk kellhom bżonn ta' aktar protezzjoni.[18] Din it-tifsira iżda hija mibnija fuq kumment ta' G. Dalman li ġie mifhum ħażin, meta dan issuġġerixxa li l-animali kienu jiġu mifrudin sabiex jinqagħżlu dawk li kienu ser jiġu maqtulin.[19]

Kienet x'kienet ir-raġuni 'l għala n-nagħaġ kienu jiġu mifrudin mill-mogħoż, fil-parabbola naqraw li dan il-ġest iseħħ mill-ġdid: "Meta jiġi Bin il-bniedem fil-glorja tiegħu u bl-anġli kollha miegħu, imbagħad joqgħod fuq it-tron glorjuż tiegħu. U quddiemu jinġabru l-ġnus kollha, u hu jifridhom minn xulxin, bħalma r-ragħaj jifred in-nagħaġ mill-mogħoż: in-nagħaġ iqegħedhom fuq il-lemin tiegħu u l-mogħoż fuq ix-xellug" (25, 31-33).[20]

Tajjeb li nagħtu każ hawnhekk l-użu tal-verb 'jifred' [bil-Grieg: *aphorizein*] li San Mattew diġà użah f'kuntest simili f'13,49 fil-parabbola tax-xibka: "fi tmiem id-dinja, l-anġli joħorġu *jifirdu* l-ħżiena mill-ġusti." Fil-fatt, l-idea ta' separazzjoni fil-ġudizzju tal-aħħar hija xi ħaġa li nsibuha użata spiss f'dan l-istess Evanġelju.[21]

Tajjeb imma hawnhekk nieqfu ftit fuq problema li jqajmu bosta studjużi meta jiġu biex jistudjaw din ix-xena tal-ġudizzju tal-aħħar. Kif rajna, hawnhekk, San Mattew juża l-frażi "il-ġnus kollha" [bil-Grieg: *panta ta ethne*] li jitressqu quddiem dan is-sultan għall-ġudizzju. Nistgħu ngħidu li din il-frażi ġiet interpretata b'modi differenti mill-istudjużi tal-Evanġelju. It-traduzzjoni għall-Malti tal-Għaqda Biblika Maltija bħal dik ta' bosta traduzzjonijiet moderni oħra bħal RSV, NRSV, NEB, NIV, JB, tittraduċi hawnhekk il-kelma bil-Grieg ethne bħala "ġnus" aktar milli "il-Pagani/il-Ġentili" (li tista' tfisser hekk ukoll). Din hija l-interpretazzjoni/traduzzjoni li bosta studjużi jiddefendu meta jikkummentaw fuq dan it-test minn San Mattew,[22] għalkemm oħrajn jippreferu t-traduzzjoni "Pagani/Ġentili."[23]

L-espressjoni ma tintużax hawn biss. San Mattew juża *panta ta ethne* tliet darbiet oħra. F'24,9 naqraw: "*il-ġnus kollha* jsiru jobogħdukom minħabba f'ismi"; f'24,14 nerġgħu naqraw: "Dan l-Evanġelju tas-Saltna jixxandar fid-dinja kollha, biex *il-ġnus kollha* jkollhom xhieda"; filwaqt li lejn l-aħħar tal-Evanġelju, f'28,19 insibu: "Morru, mela, agħmlu dixxipli *mill-ġnus kollha.*"[24]

Hemm imbagħad siltiet oħra li fihom San Mattew juża l-kelma *ethne* mingħajr il-kelma *panta* – 'kollha'. F'dan il-każ, allura l-użu tal-kelma *ethne* tidher li qed tirreferi għall-pagani/ġentili u mhux għall-ġnus kollha bħal fil-każijiet li għadna

kemm semmejna. Hekk, per eżempju, naqraw f'Mt 4,15: "Art ta' Żebulun, art ta' Naftali, it-triq tal-baħar, art 'il hemm mill-Ġordan, Galilija *tal-ġnus!*" F'6,32 insibu hekk: "għax dawn huma kollha ħwejjeġ li jfittxuhom *il-pagani.*"[25]

Fid-dawl ta' dawn ir-referenzi, jidher li Mt 25,32: "U quddiemu jinġabru *l-ġnus kollha,* u hu jifridhom minn xulxin..." għandha nifhmu li San Mattew kien qed jirreferi għall-ġnus kollha, inkluż il-poplu Lhudi. Għal dan l-Evanġelista, il-ġudizzju huwa universali, kif naqraw f'silta oħra meħuda minn dan id-diskors Eskatoloġiku: "Imbagħad jidher fis-sema s-sinjal ta' Bin il-bniedem, *il-popli kollha tal-art* jibdew jagħtu fuq sidirhom, u jaraw lil Bin il-bniedem ġej fuq is-sħab tas-sema b'qawwa u glorja kbira. U hu jibgħat l-anġli tiegħu, li b'leħen qawwi ta' tromba jiġbru l-maħturin tiegħu mill-erbat irjieħ, minn tarf sa tarf tas-sema" (24,30).

Li tittraduċi 25,32 bħala "il-pagani/il-ġentili kollha" minflok "il-ġnus kollha" tħallina bil-mistoqsija: u fejn huwa l-poplu ta' Iżrael? Dawk li jippruvaw jittraduċu dan it-test b'dan il-mod, iwieġbu din il-mistoqsija fid-dawl ta' 21,43: "Għalhekk ngħidilkom li s-Saltna ta' Alla tittieħed mingħandkom u tingħata lil ġens li jagħmel il-frott minnha."[26] Minn dan il-kliem, forsi wieħed faċilment jieħu l-impressjoni li fil-perspettiva ta' dan l-Evanġelista, il-Lhud huma diġà ġġudikati u kkundannati għax m'emmnux fl-Iben ta' Alla. Imma mqar dan il-vers tant qawwi ma jitkellimx fuq Iżrael kollu bħala poplu li qed jiġi mwarrab, imma pjuttost fuq il-mexxejja reliġjużi Lhud li lilhom huwa ndirizzat il-kliem li nsibu f'din it-taqsima tal-Evanġelju skont San Mattew.

IL-KLIEM TAS-SULTAN

Wara li s-Sultan minn fuq it-tron glorjuż tiegħu jifred il-ġnus kollha minn xulxin "bħalma r-ragħaj jifred in-nagħaġ mill-mogħoż" (25,32), il-parabbola tgħaddi biex tagħtina l-ewwel kliem tas-Sultan indirizzat "lil dawk ta' fuq il-lemin tiegħu: 'Ejjew, imberkin minn Missieri, ħudu b'wirt tagħkom is-Saltna li tħejjiet għalikom sa mill-ħolqien tad-dinja'" (v.34). Interessanti l-ewwel kelma tas-Sultan 'ejjew' [bil-Grieg: *deute*] li hija l-istess kelma li f'Mt 4,19 Ġesù jgħid lid-dixxipli meta sejħilhom biex jimxu warajh. Donnu San Mattew irid jgħidilna li dawk li jagħtu widen għall-ewwel stedina ta' Ġesù 'Ejja!' u jimxu warajh f'ħajja ta' dixxipulat huma dawk li ser jerġgħu jisimgħu l-aħħar kelma tiegħu "Ejja!" u idħlu fis-Saltna li tħejjiet għalikom.

Kristu s-Sultan protagonista tal-Ġudizzju Universali huwa ukoll Kristu, ir-Ragħaj it-Tajjeb li jagħmel minn kollox biex isalva sa l-aħħar nagħġa tiegħu.

Huwa għalhekk li t-tieni kelma li s-Sultan jgħid lil dawk ta' fuq il-lemin hija "imberkin" [bil-Grieg: *eulogemenoi*]. Din il-kelma hija differenti mill-mod kif jgħodew il-Beatudnijiet: "henjin/imberkin" [bil-Grieg: *makarios*],[27] għalkemm ma jidhirx li hemm xi differenzi kbar fit-tifsira ta' dawn iż-żewġ kelmiet bil-Grieg.

Wara li s-Sultan jindirizza lil dawk ta' fuq il-lemin bħala 'imberkin', imbagħad jistedinhom sabiex jersqu ħalli jirtu s-saltna, espressjoni li b'xi mod insibuha f'xi wħud mill-Ittri ta' San Pawl[28] u ta' San Ġakbu.[29] F'dawn l-Ittri din il-frażi tintuża ukoll f'rabta mal-ħajja ta' dejjem imħejjija għal dawk li jgħixu tajjeb u imċaħħda għal dawk li jgħixu ħajja ħażina.

Il-parabbola mbagħad tgħaddi biex tagħtina l-kriterju li fuqu dawk li tqiegħdu fuq il-lemin tas-Sultan jiġu mistiedna sabiex jirtu s-Saltna li tħejjiet għalihom: "Għax jien kont bil-ġuħ u tmajtuni, kont bil-għatx u sqejtuni, kont barrani u laqgħtuni, kont għeri u libbistuni, kont marid u ġejtu tarawni, kont fil-ħabs u ġejtu żżuruni" (25,35-36). Dawn is-sitt azzjonijiet li jissemmew hawnhekk mhumiex azzjonijiet mitlubin mil-Liġi. Minflok dawn huma riżultat ta' azzjonijiet ta' ħniena li dawn il-persuni għamlu sabiex itaffu l-kundizzjoni ta' ħajja ta' persuni oħra. Huma azzjonijiet li jixbhu ħafna dawk li fit-tradizzjoni rabbinika jissejħu '*gemiluth hasadim*', jiġifieri, għemejjel ta' imħabba mimlija ħniena[30] li persuni twajba juru lejn persuni fil-bżonn.

U tmigħ lil min hu bil-ġuħ huwa l-akbar att ta' tjieba li persuna tista' tagħmel ma' persuna oħra fil-bżonn. Fil-fatt, dan il-ġest ħafna drabi nsibuh fuq quddiem nett fil-lista ta' għajnuniet imniżżla fil-kotba tat-Testment il-Qadim.[31] Imma dak li hu l-aktar interessanti u forsi ukoll sorprendenti fil-kliem tas-Sultan lejn dawk li għamlu dawn l-għemejjel ta' ħniena huwa ħlief li dak li għamlu ma' dawn il-persuni fil-bżonn għamluh daqslikieku miegħu stess: "Tassew, ngħidilkom, kulma għamiltu ma' wieħed mill-iżgħar fost dawn ħuti, għamiltuh miegħi" (25,40). Dan il-kliem jixbaħ ħafna dak li nsibu fil-letteratura rabbinika fejn il-Mulej Alla jgħid lil Iżrael: "Uliedi, kull meta tagħtu ikel lill-foqra, jiena ngħodd dan bħallikieku tajtuni x'niekol."[32]

Kristu Re, pittura ta' Andrea Previtali (c. 1509-1528)

Jekk li titma lil min hu bil-ġuħ insibuh fuq quddiem nett fil-lista ta' għajnuniet li wieħed jista' jagħti lil persuni f'kundizzjoni ta' bżonn, warajh insibu l-ġest li tisqi lil min hu bil-għatx.[33]

Wara dawn iż-żewġ ħtiġijiet bażiċi, is-Sultan tal-parabbola jsemmi: "kont barrani u lqajtuni" (v.35). Il-verb "lqajtuni" hawnhekk [bil-Grieg: *sunegagete*] jintuża fis-septwaġint (LXX) biex ifisser kif xi ħadd jilqa' lil xi persuna oħra f'daru,[34] liema ġest huwa mfaħħar f'bosta testi oħra tat-Testment il-Qadim.[35] Fid-dawl ta' testi bħal dawn jispikka dak li r-Rabbi Abba Arika (3 Seklu W.K.) kiteb dwar l-ospitalità: "L-Ospitalità lil dawk li jkunu qed jivjaġġaw hija akbar milli wieħed jilqa' l-preżenza tas-*Shekinah*."[36]

Ir-raba' azzjoni ta' ħniena li jsemmi s-Sultan fil-parabbola hija: "kont għeri u libbistuni" (25,36), azzjoni li ukoll insibuha f'bosta testi tat-Testment il-Qadim.[37] Wara din, imbagħad, is-Sultan isemmi: "kont marid u ġejtu tarawni" (v.36). Bosta huma dawk it-testi kemm Lhud[38] kif ukoll Insara[39] li jqisu dan il-ġest li żżur jew tieħu ħsieb persuni morda bħala dmir reliġjuż.

L-aħħar ġest ta' ħniena fis-serje ta' sitta, li s-Sultan tal-parabbola jsemmi huwa: "kont fil-ħabs u ġejtu żżuruni" (v.36). Minn dokumenti li waslu għandna nistgħu nifhmu li dan l-att ta' tjieba, ħafna drabi kien wieħed bżonnjuż għaliex il-pruġunieri kienu jiddependu fuq il-qraba u l-ħbieb tagħhom għall-ikel, xorb u bżonnijiet oħra.[40] Fil-fatt, bħal fil-każ ta' qabel dan, li żżur lill-ħabsin huwa ġest rakkomandat kemm fil-letteratura Lhudija[41] kif ukoll f'dik Nisranija.[42]

Wara li s-Sultan tal-parabbola jsemmi dawn is-sitt ġesti ta' tjieba li nistgħu nqisuhom bħala lista rappreżentattiva ta' ġesti oħra ta' tjieba, il-parabbola tkompli billi toħroġ l-element ta' sorpriża f'dawk li lilhom is-Sultan kien qed jindirizza: "Imbagħad iweġbuh il-ġusti, 'Mulej', jgħidulu, 'meta rajniek bil-ġuħ u tmajniek, jew bil-għatx u sqejniek? Meta rajniek barrani u lqajniek, jew għeri u libbisnik? Meta rajniek marid jew fil-ħabs u ġejna nżuruk?'" (vv.37-39).

Dan il-kliem juri li dak li 'l-ġusti' kienu għamlu, qatt ma bassru li fil-fatt kienu qed jagħmluh daqslikieku mal-Mulej stess. Kien is-Sultan li kellu jispjegalhom "Tassew, ngħidilkom, kulma għamiltu ma' wieħed mill-iżgħar fost dawn ħuti, għamiltuh miegħi" (v.40).

Meta mbagħad is-Sultan tal-parabbola jlesti minn dak li kellu x'jgħid lil dawk li kienu fuq il-lemin tiegħu, huwa jdur fuq dawk li kienu fuq ix-xellug. Jekk lil dawk li kienu fuq il-lemin qalilhom: "Ejjew [bil-Grieg: *deute*]" (v.34), lil dawk ta' fuq ix-xellug jgħidilhom: "Morru minn quddiemi [bil-Grieg: *poreuesthe ap emou*]" (v.41). U jekk lil dawk ta' fuq il-lemin iberikhom billi jsejħilhom imberkin [bil-Grieg: *eulogemenoi*] (v.34), lil dawk ta' fuq ix-xellug jisħethom meta jsejħilhom: "misħutin [bil-Grieg: *kateramenoi*]" (v.41). U jekk lil dawk

ta' fuq il-lemin jistedinhom sabiex jersqu jieħdu b'wirt tagħhom "is-Saltna li tħejjiet għalikom sa mill-ħolqien tad-dinja" (v.34), lil dawk ta' fuq ix-xellug jibgħathom "fin-nar ta' dejjem li tħejja għax-xitan u għall-anġli tiegħu" (v.41).

Ir-raġuni għal dan kollu jagħtiha s-Sultan stess meta mill-ġdid jerġa jsemmi is-sitt għemejjel tal-ħniena. Imma din id-darba, hu jippreżentahom bħala għemejjel li dawk li kienu fuq ix-xellug tiegħu naqsu li jwettqu: "għax jien kont bil-ġuħ *u ma tmajtunix*, kont bil-għatx *u ma sqejtunix*, kont barrani *u ma lqajtunix*, kont għeri *u ma libbistunix*, kont marid u fil-ħabs *u ma ġejtux iżżuruni*!" (vv. 42-443).

Jekk meta dawk li kienu fuq il-lemin tas-Sultan stagħġbu meta dan tenna din il-lista fil-pożittiv, u staqsewh meta għamlu dan, hekk ukoll dawk ta' fuq ix-xellug kollhom mistagħġba jistaqsuh: "Mulej meta rajniek bil-ġuħ, jew bil-għatx, jew barrani jew għeri, jew marid jew fil-ħabs, u aħna ma waqafniex miegħek?" (v.44). Hawnhekk l-Evanġelista jevita li joqgħod jirrepeti l-istess verbi li jakkumpanjaw lil dawn l-għemejjel ta' ħniena u li diġà smajniehom għal darbtejn oħra fil-vv.35-36 u vv.37-39, u b'xi mod fil-vv.42-43. Minflok, huwa jagħti forma iqsar fil-mistosqija li dawk li kienu fuq ix-xellug jagħmlu lis-Sultan.

Fit-tweġiba, imbagħad, is-Sultan iwieġeb fin-negattiv dak li hu wieġeb fil-pożittiv fil-v.40: "Tassew, ngħidilkom, dak li ma għamiltux ma' wieħed minn dawn iż-żgħar, anqas miegħi ma għamiltuh" (v.45). Il-problema f'dan il-vers u fil-v.40 hija: min huma "dawn iż-żgħar" jew "l-iżgħar fost dawn ħuti" li jsemmi s-Sultan fit-tweġibiet tiegħu lil dawk ta' fuq il-lemin u ta' fuq ix-xellug tat-tron tiegħu?

L-istudjużi tal-Evanġelju ma jaqblux bejniethom meta jiġu biex iwieġbu din il-mistoqsija. Fil-fatt, hemm tliet proposti ewlenin, u kull waħda minnhom tista' tinfluwenza l-mod kif ninterpretaw din il-parabbola. Hemm dawk li jinterpretaw "l-iżgħar fost dawn ħuti" bħala waħda li tirreferi għal kull persuna fil-bżonn,[43] kemm Insara kif ukoll dawk li mhumiex.[44] It-tieni, hemm dawk li jżommu li din il-frażi tirreferi għad-dixxipli ta' Ġesù.[45] It-tielet, xi studjużi oħra jinterpretaw "l-iżgħar fost dawn ħuti" bħala espressjoni li tirreferi għall-missjunarji tal-Knisja tal-Bidu.[46]

F'din l-aħħar kategorija, per eżempju, joqgħod tajjeb l-eżempju ta' San Pawl, missjunarju li fil-vjaġġi tiegħu bħala appostlu bata l-ġuħ u l-għatx,[47] kien għeri,[48] bla dar,[49] marid jew dgħajjef[50] u fil-ħabs.[51] Minbarra hekk, fl-Evanġelju ta' San Mattew, naqraw li meta Ġesù bagħat lid-dixxipli tiegħu biex ikomplu l-missjoni tiegħu, huwa jordnalhom biex ma jieħdu xejn magħhom għat-triq.

Dettall sabiħ mill-pittura majestuża ta' Michelangelo li tinsab fil-Kappella Sistina, il-Vatikan. L-interpretazzjoni tal-Ġudizzju Universali f'dan ix-xogħol artistiku imprezzabbli toffri esperjenza mhux biss artistika iżda anke spiritwali u teologali.

Minflok, f'dak li kellhom bżonn, huma kellhom jiddependu fuq ħaddieħor b'mod illi min jilqa' lilhom ikun qed jilqa' lil Ġesù stess li bagħathom.[53] Mhux biss, imma xi wħud minnhom kellhom ukoll jgħaddu minn persekuzzjoni u forsi ukoll iduqu l-ħabs.[54]

Għalkemm kull waħda minn dawn l-interpretazzjonijiet hija bbażata fuq studju lingwistiku, bosta huma dawk li jżommu l-ewwel interpretazzjoni bħala l-aktar waħda li toqgħod għal dan it-test. Dan l-aktar minħabba li jekk naqraw Mt 25,31-46 bħala silta iżolata mill-kumplament tal-Evanġelju m'hemm xejn x'jindikalna li l-Evanġelista kien qed jirreferi biss għad-dixxipli jew għall-missjunarji u mhux għall-persuni kollha li jinsabu fi stat ta' bżonn. Minbarra hekk fil-parabbola stess hemm espressjonijiet oħra li juru l-aspett universali. Hekk, per eżempju, f'v.31 naqraw "l-anġli kollha miegħu" u f'v.32 "jinġabru l-ġnus kollha."

Dan l-aspett ta' universalità jikkumplimenta dak li naqraw fil-Beatitudnijiet, fejn Ġesù ma jgħidx: "Henjin l-*Insara* fqar fl-ispirtu .... Henjin l-*insara* li jħennu ...." Il-Beatitudnijiet jiġbru fihom aspett universali, jiġifieri lill-bnedmin kollha. Hekk ukoll f'din il-parabbola dwar il-ġudizzju. Matul l-Evanġelju kollu, San Mattew jisħaq fuq il-kmandament tal-imħabba[55] u l-ħniena.[56] L-interess li wieħed irid juri lejn min hu batut insibuh mhux biss fil-Beatitudnijiet (5,3-12) imma ukoll fil-parir li Ġesù jagħti liż-żagħżugħ għani meta qallu biex imur ibiegħ kulma kellu u jagħtih lill-foqra (19,21).

Il-parabbola tagħlaq bil-kastig u bil-premju: "U dawn imorru fit-tbatija ta' dejjem u l-ġusti fil-ħajja ta' dejjem" (v.46). Il-kastig li ħadu dawk ta' fuq ix-

xellug li naqsu li juru ħniena ma' persuni fil-bżonn huwa diġà mħabbar fil-v.41 meta s-Sultan jgħidilhom: "Morru minn quddiemi, misħutin, fin-nar ta' dejjem li tħejja għax-xitan u għall-anġli tiegħu." Ir-referenza għan-nar ta' dejjem insibuha diġà f'testi oħra f'dan l-Evanġelju.[57]

mma dak li hu interessanti hu li r-referenza għan-nar insibuha fl-ewwel u fl-aħħar 'priedka' li nsibu f'dan l-Evanġelju. L-ewwel waħda hija dik ta' Ġwanni -Battista fejn f'3,10.12 huwa jgħid: "Il-mannara ġa tressqet ma' għerq is-siġra; għalhekk kull siġra li ma tagħmilx frott tajjeb titqaċċat u tinxteħet fin-nar ... -midra qiegħda f'idu, biex iderri l-qiegħa tiegħu u jiġbor il-qamħ fil-maħżen, ma t-tiben jaħarqu b'nar li ma jintefiex." L-aħħar 'priedka' imbagħad hija l-parabbola f'Mt 25,31-46 li tispiċċa bir-referenza għan-nar ta' dejjem. teressanti hawn ukoll hija r-referenza għax-xitan bl-isem proprju tiegħu. Il-ma bil-Grieg użata hawn *diabolos* tintuża ukoll fl-episodju tat-tentazzjonijiet Gesù f'4,1-11 u f'13,39 u fil-parabbola tal-għalqa tal-qamħ u s-sikrana. Ir-renza għall-"anġli tiegħu [tax-xitan]" f'25,41, imbagħad, hija unika f'dan anġelju, għalkemm insibuha fil-ktieb tal-Apokalissi 12,7-9.

a oħra, il-parabbola tispiċċa bi premju u b'kastig li jibqa' għal dejjem, premju jew kastig jikkorrispondi għall-għemejjel jew nuqqas ta' el ta' ħniena li wieħed juri jew naqas li juri lil persuni fil-bżonn.

Id-Diskors tal-Muntanja, pittura ta' Henrik Oirik, li tinsab Copenhagen.

IL-MESSAĠĠ TAL-PARABBOLA

Minn din il-parabbola jidher li l-kriterju tal-ġudizzju jibqa' sorpriża għal ħafna. Dan minħabba li l-kriterju tal-ġudizzju kif inhu ppreżentat f'din il-parabbola ma jintrabatx mal-istqarrija tal-fidi fi Kristu Ġesù. Dak li jgħodd huwa jekk wieħed uriex imħabba u ħniena lejn persuni fil-bżonn. Anzi l-kelma li San Mattew iħalli għall-aħħar biex ifisser dan kollu hija: *diekonesamen soi* (v.44), verb marbut man-nom *diakonos*. It-traduzzjoni tal-Għaqda Biblika Maltija ttraduċiet dan l-għemil bħala: "ma waqafniex miegħek." Imma forsi kien ikun isbaħ kieku dan il-kliem ġie tradott bil-forza li jġorr miegħu dan il-verb: "ma qdejniekx" fis-sens wiesgħa tiegħu li bih intuża fl-ewwel żminijiet tal-Knisja.

Il-messaġġ tal-parabbola mela huwa wieħed ċar: kulħadd ser jiġi ġġudikat mill-imħabba bħalma jtenni San Ġwann tas-Salib f'waħda mis-sentenzi tiegħu kkwotata fil-Katekiżmu tal-Knisja Kattolika: "Fit-tmiem ta' ħajjitna niġu ġġudikati fuq l-imħabba."[58] L-universalità ta' din is-sentenza tidwi l-universalità tal-parabbola tal-ġudizzju tal-aħħar f'Mt 25,31-46, jiġifieri, li din hija parabbola indirizzata lill-bnedmin kollha.

Nistgħu ngħidu li matul l-istorja tal-Kristjaneżmu din is-silta minn San Mattew serviet ta' ispirazzjoni għal tant għemejjel ta' ħniena u mħabba mwettqa minn tant persuni. Biżżejjed jekk insemmu lil Madre Tereża ta' Calcutta meta stqarret li x-xogħol li kienet qed tagħmel, kienet fil-fatt qed tagħmlu għal Ġesù u ma' Ġesù: "Aħna naqduh fil-proxxmu, narawh fil-fqar, induru bih fil-morda; infarrġuh fl-aħwa batuti tiegħu."[59]

Żmien qabel Madre Tereża kien hemm ukoll San Ġiljan li tiegħu qegħdin niċċelebraw il-festa. Dan il-qaddis għaraf li l-mod kif taqdi lil Kristu Ġesù hu permezz ta' għemejjel ta' ħniena u tjieba murija lill-bniedem fil-bżonn. Ġesù jgħix fostna f'dawk li huma bil-ġuħ, bil-għatx, morda u mingħajr dar.

Mhux ta' b'xejn li fil-bidu ta' Millenju ġdid, il-Beatu Ġwanni Pawlu II, f'waħda mill-isbaħ kitbiet li ħallielna, l-Ittra Appostolika *Novo Millennio Ineunte* (fil-Bidu ta' Millenju Ġdid), fin-n.49 li jġib l-isem ta' "Nirriskjaw kollox għall-imħabba" jikteb: "Meta nibdew nikkultivaw il-komunjoni ġewwa l-Knisja, l-imħabba tagħna tibda tissarraf f'qadi li jħaddan lil kulħadd: tnebbaħna għal impenn ta' imħabba prattika u konkreta għal kull bniedem. Dan ukoll huwa aspett li jeħtieġ ikun is-sinjal ċar tal-ħajja Nisranija, tal-ħidma kollha tal-Knisja u tal-ippjanar pastorali kollu tagħha."[60]

Imbagħad il-Papa jkompli jikteb billi jispjega: "Is-seklu u l-Millenju li għadhom kemm bdew jeħtieġ jaraw – u nittamaw b'mod iżjed ċar – b'liema dedikazzjoni l-komunità Nisranija taf tagħti lilha nfisha fl-imħabba lejn l-aktar fqar. Jekk inkunu bdejna tassew mill-ġdid mill-kontemplazzjoni ta' Kristu, jeħtieġ narawh

l-aktar fl-uċuħ ta' dawk li fihom ried jara lilu nnifsu."[61] Huwa hawn imbagħad li l-Papa jikkwota t-test ta' San Mattew li minnu mmeditajna, meta jgħid: "Għax jien kont bil-ġuħ u tmajtuni, kont bil-għatx u sqejtuni, kont barrani u lqajtuni, kont għeri u libbistuni, kont marid u ġejtu tarawni, kont fil-ħabs u ġejtu żżuruni (Mt 25,35-37)."[62]

Wara li jikkwota dan it-test, il-Papa jikteb dan il-kliem li jibqa' sfida kbira għalina lkoll li emminna f'Ġesù: "Din is-silta tal-Evanġelju mhijiex biss stedina għall-imħabba: hija paġna ta' Kristoloġija li titfa' raġġ ta' dawl fuq il-misteru ta' Kristu. B'dawn il-kelmiet u mhux anqas bil-verità tat-tagħlim tagħha, il-Knisja tkejjel il-fedeltà tagħha bħala l-Għarusa ta' Kristu."[63]

Jekk mela permezz ta' dan il-kliem mill-Evanġelju skont San Mattew, il-Knisja tkejjel il-fedeltà tagħha lejn Kristu bħala l-għarus tagħha, xejn inqas nistgħu ngħidu għal San Ġiljan, li wara li ltaqa' ma' Kristu Ġesù bis-serjetà kejjel il-fedeltà tal-imħabba tiegħu lejh fl-opri ta' ħniena li huwa baqa' jagħmel fuq l-eżempju tal-kliem ta' Kristu f'din il-parabbola.

San Ġiljan jagħmel parti minn din il-parabbola għaliex huwa ukoll ġie magħdud ma' dawk li qagħdu fuq in-naħa tal-lemin tat-tron tas-Sultan. Huwa għalhekk ukoll ġie msejjaħ "imbierek" u mistieden sabiex jieħu b'wirt is-saltna li tħejjiet mill-Missier tas-Sema għal dawk li wrew ħniena u tjieba ma' persuni oħra fil-bżonn. J'alla dan ikun ta' eżempju għalina ukoll!

San Ġiljan huwa magħdud ma' dawk li qagħdu fuq in-naħa tal-lemin tat-tron tas-Sultan għaliex huwa għaraf ipatti għal dnubu b'ħidma kbira li għoġbot lill-Mulej Sultan. Ir-riliev fil-ġebel jinsab f'42 Rue Galande, Pariġi u jmur lura għas-seklu XIV.

Dettall mill-ventaltar li jintrama mal-altar maġġur fil-festa, li juri s-simbolu tal-Evanġelista San Mattew

REFERENZI

1. [illegible] JEREMIAS, *The Parables of Jesus*, New York 1972.
2. [illegible] RECHT, *Out of the Treasure: The Parables in the Gospel of Matthew*, Grand Rapids [illegible]
3. [illegible] użi li ma jinkludux din is-silta fl-istudji tal-parabboli, nistgħu insemmu lil C.H. [illegible] *Parables of the Kingdom*, rev. ed. New York 1961; E. LINNEMANN, *Parables of* [illegible] *uction and Exposition*, London 1966; BERNARD B. SCOTT, *Hear Then the Parable:* [illegible] *on the Parables of Jesus*, Minneapolis 1989.
4. [illegible] discourse with a graphic portrayal, a painting with shining colors and moving [illegible]" RUDOLF SCHNACKENBURG, *The Gospel of Matthew*, Grand Rapids/MI 2002, 255.
5. [illegible] battitu, ara, KLYNE R. SNODGRASS, *Stories with Intent, A Comprehensive Guide* [illegible] *es of Jesus*, Grand Rapids/MI 2008, 543.
6. [illegible] skorsi ta' Ġesù fl-Evanġelju skont San Mattew huma: id-Diskors tal-Muntanja [illegible] kors Missjunarju (Mt 10); id-Diskors fuq il-Parabboli (Mt 13); Id-Diskors fuq [illegible] u d-Diskors Eskatoloġiku (Mt 24-25).
7. [illegible] 8; 62,2-3.5; 69,29. Ara ukoll Dan 7,13-14; Mt 19,28; Apk 1,13; 20,11.
8. [illegible] Għaqda Biblika Maltija,3[et] ed. tikteb: "mbagħad *joqgħod* fuq it-tron ..." v.31.
9. [illegible] 18,23; 22,2.
10. [illegible] kazzjoni ta' Bin il-bniedem u Sultan toħroġ mill-mod kif l-Insara tal-bidu [illegible] għal Ġesù. Ara Mt 21,5; 27,37.42, u Ġw 18,37; Apk 17,14; 19,16.
11. [illegible] sense, Matthew's Gospel ends where John's Gospel begins." FREDERICK DALE [illegible] *A Commentary, vol. 2: The Churchbook Matthew 13-28*, Grand Rapids/MI [illegible]
12. [illegible] 21,4-9. Fuq it-tifsira ta' dan it-titlu fl-Evanġelju skont San Mattew, ara, RUDOLF [illegible] *Jesus in the Gospels. A Biblical Christology*, Louisville 1995, 61-63.
13. [illegible] ta' dan it-titlu fl-Evanġelju skont San Mattew, ara, JACK DEAN KINGSBURY,

Mattew as Story, Philadelphia ^{2}1988, 95-104.
14 Fuq l-importanza ta' dan it-titlu fit-teoloġija ta' San Mattew, ara, JACK DEAN KINGSBURY *Matthew: Structure, Christology, Kingdom,* Philadelphia 1975.
15 Fuq l-użu ta' dan it-titlu fin-narrativa ta' San Mattew, ara, SIMON J. GATHERCOLE, *The Pre-Existent Son: Recovering the Christologies of Matthew, Mark, and Luke,* Grand Rapids/MI 2006, 243-252.
16 Ara per eżempju, Eżek 34; 1 En 89-90.
17 Ara l-ispjega f'M. MULLINS, *The Gospel of Matthew, A Commentary,* Dublin 2007, 537.
18 Ara JOACHIM JEREMIAS, *The Parables of Jesus,* New York ^{3}1972, 206.
19 Ara KLYNE R. SNODGRASS, *Stories with Intent, A Comprehensive Guide to the Parables of Jesus,* Grand Rapids/MI 2008, 550.
20 Jidher li dix-xena kienet komuni ukoll f'kulturi differenti. Platun, per eżempju, jirrakkonta ħolma ta' gwerrier li jara xena ta' ġudizzju. Wara li l-imħallfin jgħaddu l-ġudizzju, l-erwieħ tal-ġusti jgħaddu mill-portali tal-ġenna fuq il-lemin; filwaqt li l-ħżiena fuq ix-xellug. Ara, Plato, *Republic,* 10.614c-d. Hekk ukoll naqraw f'bosta kitbiet tar-Rabbini Lhud. Ara, *Midr. Num.* 22:9; *Midr.Cant.* 1:9.1. Dawn kollha huma kkwotati f'JOHN M.COURT, *Right and Left: The Implications for Matthew 25.31-46,* in *New Testament Studies* 31 (1985) 224-226.
21 Ara per eżempju, Mt 7,19-23; 8,11-12; 10,32-33; 12,36-37; 13,30.40-41; 22,12-13; 24,40-41.46-51; 25,10-12.
22 Ara per eżempju, D. A. HAGNER, *Matthew* (= Word Biblical Commentary) II, Dallas 1995, 742-743; F. W. BEARE, *The Gospel According to Matthew,* San Francisco 1981, 493; C.E.B. CRANFIELD, *Who are Christ's Brothers (Matthew 25:40)?* in *Metanoia* 4/1-2 (1994) 31-39.
23 Ara per eżempju, JOHN M. COURT, *Right and Left: The Implications for Matthew 25:31-46,* in *New Testament Studies* 31 (1985) 223-233; GRAHAM STANTON, *A Gospel for a New People: Studies in Matthew,* Louisville 1993, 212-214.
24 Kompli ara d-diskussjoni ta' JOHN P. MEIER, *Nations or Gentiles in Matthew 28:19?* in *Catholic Biblical Quarterly* 39 (1977) 94-102.
25 Kompli ara Mt 10,5.18; 12,18.21; 20,19.
26 Ara, JAN LAMBRECHT, *Once More Astonished: The Parables of Jesus,* New York 1981, 222-223. Imma l-istess awtur fil-ktieb tiegħu, *Out of the Treasure: The Parables in the Gospel of Matthew,* Grand Rapids 1992, 275-276, ibiddel il-pożizzjoni tiegħu; il-frażi f'25,32 tinkludi l-ġnus kollha u mhux sempliċiment il-Pagani/il-Ġentili.
27 Ara Mt 5,3-11. Ara ukoll 11,6; 13,16; 16,17; 24,46.
28 Ara I Kor 6,10; 15,50; Gal 5,21. Ara ukoll Efes 5,5.
29 Ara Żak 2,5.
30 Ara *M. Abot* 1:2; *b. Sukk.* 49b; *b. Sot.* 14a.
31 Ara per eżempju, Is 58,7-10.
32 "My sons, whenever you give food to the poor, I impute it to you as though you gave me food", sentenza kkwotata minn GEORGE FOOT MOORE, *Judaism in the First Centuries of the Christian Era: The Age of the Tannaim,* vol. 2, Cambridge 1930, 169.
33 Ara Prov 25,21; Ġob 22,7.
34 Ara per eżempju, (LXX) Dewt 22,2; Im' 19,18.
35 Ara per eżempju, Ġob 31,32; Is 58,7.
36 *B. Shab.* 127a. Il-kelma *shekinah* tfisser il-preżenza ta' Alla kif imfissra fit-tradizzjoni tat-Testment il-Qadim.
37 Ara per eżempju, Is 58,7; Eżek 18,7.
38 Ara per eżempju, Sir 7,35; *T. Jos.* 1:6.
39 Ara per eżempju, *L-Ittra ta' Polikarpu* (2 Seklu W.K.,) miktuba lill-presbiteri tal-knisja li fiha huma jiġu mħeġġin sabiex iżuru jew jieħdu ħsieb il-morda.

40 Għal aktar informazzjoni fuq dan, ara, CRAIG S. WANSINK, *Chained in Christ: The Experience and Rhetoric of Paul's Imprisonments* (= Journal for the Study of New Testament – Supplement Series130), Sheffield 1996, 27-95.
41 Ara per eżempju, *T. Jos.* 1:6.
42 Ara per eżempju, Lhud 10,34; 13,3; Ignatius, *Smyrn.* 6.2.
43 Fost dawk li jżommu din il-pożizzjoni, ara, FRANCIS WATSON, *Liberating the Reader: A Theological-Exegetical Study of the Parable of the Sheep and the Goats (Matt 25:31-46),* in *The Open Text: New Dimensions in Biblical Studies?* Edited by F. Watson, London 1993, 57-84; RICHARD FRANCE, *On Being Ready (Matthew 25:1-46),* in *The Challenge of Jesus' Parables,* edited by Richard N. Longenecker, Grand Rapids 2000, 191-193; PHEME PERKINS, *Hearing the Parables of Jesus,* New York 1981, 163-164.
44 Ara, R. B. HAYS, *The Moral Vision of the New Testament: Community, Cross, New Creation: A Contemporary Introduction to New Testament Ethics,* San Francisco 1996, 106-107, 464.
45 Fost dawk li jżommu din il-pożizzjoni, hemm, GEORGE E. LADD, *The Parable of the Sheep and the Goats in Recent Interpretation,* in *New Dimesions in New Testament Study,* edited by Richard N. Longenecker and Merrill C. Tenney, Grand Rapids 1974, 197-199; WILLIAM L. [illegible]ES, *A Christology of Solidarity: Jesus as the Representative of His People in Matthew,* Lanham 1991, 145-159.
46 Fuq din l-interpretazzjoni, ara, J. RAMSEY MICHAELS, *Apostolic Hardships and Righteous Gentiles: A Study of Matthew 25:31-46,* in *Journal of Biblical Literature* 84 (1965) 27-37.
47 Ara 1 Kor 4,11; 2 Kor 6,5; 11,27.
48 Ara 2 Kor 11,27. Ara ukoll 1 Kor 4,11.
49 Ara 1 Kor 4,11; 3 Ġw 5-6.
50 Ara 1 Kor 4,10.
51 Ara Atti 16,23; 2 Kor 6,5; 11,23.
52 Ara Mt 10,8.42.
53 Ara Mt 10,40.
54 Ara Mt 10,17; 23,34.
55 Ara Mt 5,43-48; 19,19; 22,34-40; ara ukoll 7,12.
56 Ara Mt 5,7; 6,2; 9,13; 12,7; 18,33; 23,23.
57 Ara Mt 13,42.50; 18,8-9.
58 San Ġwann tas-Salib, *Dichos de luz y amor,* 64, fi *Il-Katekiżmu tal-Knisja Kattolika,* Malta [illegible], n. 1022.
59 "We serve him in the neighbor, see him in the poor, nurse him in the sick; we comfort him in his afflicted brothers and sisters." Ikkowotata fil-ktieb ta' EDWARD LE JOLY, *Mother Teresa of Calcutta: A Biography,* San Francisco 1983, 162-163.
60 Ġwanni PAWLU II, *Ittra Appostolika, Novo Millenio Ineunte, Fil-Bidu ta' Millenju Ġdid,* traduzzjoni ta' Ġużepp Sammut, Malta 2001, 49.
61 Ibid.
62 Ibid.
63 Ibid.